

Büyük Menderes Havzasında Tarihi Kaynaklar ve Kültür Turizmi

İsa Çelik*

isacelik@mu.edu.tr

Öz

Dünya’da son yıllarda turizmin yeni formu kültür turizmiyle şekillenmektedir. Turizmdeki bu gelişmeden Anadolu ve onun önemli bir parçasını oluşturan Büyük Menderes havzası ayrı tutulamaz.

B. Menderes Havzası tarımsal açıdan olduğu kadar turizm açısından da önemlidir. Havzasının fiziki ve beşeri coğrafi durumu, kültür turizmine konu olan, eski kültürün varlığına temel oluşturmuştur. Havza antik yerleşmeler açısından ülkemizin en yoğun sahalarından birini oluşturmaktadır.

Ülkemizde en çok ziyaret edilen beş ören yerinden ikisi (Hierapolis örenyeri , Aydın-Milet örenyeri) B.Menderes Havzasında bulunmaktadır. Havzada ören turizmine açık on antik yerleşme vardır. Bu yerleşmeler Hierapolis , Aphrodisias , Milet , Didyma , Priene , Herakleia , M.Magnesiası , Alinda , Alabanda ve Nysa’dır. Havza tarihi yapılar açısından zengin olup turizme açılması gereken önemli bir savaş alanına (Lade savaş alanı) sahiptir.

Coğrafya taşınmaz kültürün temelidir. Büyük Menderes havzasında yapılan bu alan çalışması ile havzanın kültür turizmi, coğrafi açıdan ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelime: Coğrafya , Tarih , Turizm , Kültür , Havza.

Historical Sources in the Grand Menderes Basin and Cultural Tourism

Abstract

Recently the new form of tourism in the world is shaped by cultural tourism. The Grand Menderes basin that constitutes Anatolia and its main part may not be isolated from its development in tourism. Grand Menderes is not only important in agriculture but also in tourism. The physical and anthropological situation of the basin has been the basin for the antique culture that is the subject of the cultural tourism. The basin is the most populated area of our country in the means of antique settlements. Two of the most visited archaeological sites (Hierapolis and Aydın – Milet ruins) are also in the settlements from the antique period that are open to cultural tourism. These archaeological sites are Hierapolis , Aphrodisias , Milet , Didyma , Priene , Herakleia , M. Magnesiası Alinda , Alabanda and Nysa. In addition the basin has also many historical buildings and an important battle area that are needed to open to tourism.

Geography is base of immovable culture. With this excursions in the Grand Menderes Basin the cultural tourism of it is brought out in the geographical viewpoint.

Keywords: Geograph, Histori, Tourism, Cultural, Basin.

---

*Dr Öğretim Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Ortaca Meslek Yüksek Okulu, isacelik@mu.edu.tr

GİRİŞ

Büyük Menderes havzası Ege Bölgesinin en büyük çöküntü alanını oluşturmakta olup, üç yöreden oluşmaktadır. Bu yöreler Denizli yöresi Aydın yöresi ve Söke – Milet yöresidir.

Coğrafya turizmin diğer türlerinde olduğu gibi kültür turizmi ile de çok yakın bir ilişki içindedir. Çünkü bütün turizm türlerinin ortaya çıkmasından temel faktör coğrafi etmenlerdir. Temelde coğrafyanın eseri olan kültürel miras kitle turizminin ve hızlı şehirleşmenin tehdidi altındadır. Bunun yanında yanlış ve yetersiz restorasyon ve kazı çalışmaları kültürel mirası olumsuz etkilemektedir.

Bu çalışmada Büyük Menderes havzasının kültürel kaynakları tarihi dönemler içerisinde ele alınarak genel bir bilgi verilmiştir. Çalışmayla bölge kültür turizmine ışık tutabilecek bir perspektif ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Somut ve somut olmayan kültürel kaynaklar kullanılarak yapılan turizm kültür turizmidir. Çalışma alanı ve genelde ülkemiz kültürel kaynaklar açısından dünyanın en zengin ülkesidir. Buna karşılık yapılan kültür turizmi oldukça yetersiz durumdadır. Bu çalışmayla havza kültür turizmine dikkat çekmek amaçlanmıştır. Öncelikle tarihi dönemler ele alınarak yöre kültür turizmine temel oluşturmaya çalışılmıştır.

Büyük Menderes Havzasında Kültürel Kaynaklar

Kültür turizminin coğrafyası (mekânsal dağılımı) kültürel zenginliğin toplandığı coğrafi lokasyonla bağlantı içindedir. Zengin bölgeler anıtlara, etkileyici inşa edilmiş binalara ve güçlü bir kültür turizmi oluşumuna sahiptir. Kültür turizminde, kültürel zenginliğe sahip anıtlar ve tarihi binalar, bölgelere, milletlere ve milletlerarası çekiciliklere sahip olabilirler. Büyük Menderes havzasındaki arkeolojik yapıların tamamı milletlerarası çekiciliğe sahip maddi kültür kalıntılarıdır. Tarihi yapılar ise genelde milli çekiciliğe sahip kısmen de milletlerarası çekiciliğe sahip eserlerdir.

Araştırma bölgesinde kültürel kaynaklar, bölgenin coğrafi şartlarına bağlı olarak çok çeşitlilik arz etmektedir. Geçmiş kültürel kaynaklardan arkeolojik sit alanları, günümüz şehir ve kasabalarındaki tarihi yapılar, dinsel

yapılar ve mekanlar, tarihi olay ve mekanlar çok farklı kültürlerin kaynakları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kültürel miras (heritage)'ın maddi kültür belgeleri değişen coğrafi şartlardan dolayı tekrar yapılması mümkün olmayan yapılardır. Antik ve tarihi dönemlerden kalma kültürel yapılar, doğal ve beşeri tabiatın dolaylı, çok azı günümüze ulaşmıştır. Kültürel mirasın korunması ve kullanılması yönünde günümüz dünyası daha bilinçli toplum yapısına sahiptir. Koruma ve kullanma sürdürülebilirlik şartlarına uygun bir şekilde kültürel mirasın turizm alanında kullanımı, son yılların önemli sektörü haline gelmiştir.

1.Kültürel Geçmiş ve Kültür Turizmiyle İlişkisi

Anadolu insanlık tarihi le birlikte yerleşmeye açılmış, bir çok milletin medeniyet kurmasına sahne olmuş, Asya'nın çok müstesna bir yarımadasıdır. Anadolu'nun bu önemini Ramsey Tarihi Coğrafyası'nda şu şekilde açıklamaktadır: "Asya ile Avrupa arasında bir köprü gibi uzanan Anadolu Yarımadası, tarihin başlangıcından beri Şark ile Garbın harp meydanı olmuştur. Şark Garbı yenmek için giriştiği her teşebbüste sırsıyla Farslar, Araplar, Moğollar, ve türkler hep bu yoldan gelip geçmişlerdir. Onu Şark ruhuyla Garp ruhunun cenk meydanı yapan sebep memleketin kendi tabii vaziyetidir."¹ Anadolu'nun güneybatısında Ege Bölgesi içerisinde önemli havzalardan birisi de hiç şüphesiz Büyük Menderes havzasıdır. Havzanın geçmiş kültüre ait kültürel dönemleri saptamakta tarihçe önem arz etmektedir. Bu bakımdan araştırmanın kültürel kaynaklar kısmında kısaca havzanın kültür dönemleri üzerinde durulmuştur.

1.1.Prehistorik Dönem

Ege'de Paleolitik iyi araştırılmamıştır; az ve dağınık olarak bazı bölgelerde rastlanır. Neolitik, Yeni Taş Devri olup, sedanter yerleşme söz konusudur. Bu dönemde çanak çömlek yapımı mevcut olup, bu dönemin maddi

¹ Ramsay,W.M, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası** , Çev. M. Pektaş, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi , 1960, s.23.

kültür kalıntıları günümüze kadar gelmiştir. Bu dönem Ege Bölgesinde 3000 yıldan fazla sürmüştür.² B. Menderes havzasının aşağı kısmında tarih öncesi yerleşmeler Didim – Akbuk ve Millet çevresinde yoğunlaşmaktadır. Bu yerleşmeler doğal olarak deniz ticareti ve balıkçılıkla bağlantılı noktalara kurulmuşlardır. B. Menderes’in aşağı kısmında alüvyon ovası oluşumundan önceki durumu düşünüldüğünde Batı Anadolu şehirlerinin en korunaklı körfezlerinden birine sahip olduğu görülecektir. Daha kuzeye doğru Söke ovası ve Orta Menderes yöresi prehistorik yerleşim tarihi iyi araştırılmamıştır. Yüzeysel araştırmaları neticesinde burada tespit edilen prehistorik höyük yerleşmeleri Akçay ile Çine Çayı arasında yoğunluk kazanmaktadır. Bu yerleşmelerden Bahçetepe, Çukurtepe, Dedekuyusu, Haşattepe, Küçüktepe (Çakırbeyli), Alamut, Üsgebi, Kavaklıkahve, Taypar, Tepecik, Ayaklı, Tavşan adası, Saplıada ve Kömüradası, Höyük; Araptepe, Hasanbeyli, Kuletepe ve Kızıлтаş ise tepeli yerleşmeleridir. Yüzeysel araştırmaları sonucunda ortaya çıkan bu tepeli ve yerleşmelerinde gösteriyor ki Büyük Menderes Havzası üst, orta ve alt yöreleri, prehistorik yerleşmeleri açısından zengindir. Denizli Kurtluca Köyünde, Kurtluca Tümülüsü, Balkan Boğaziçi kasabasında Çalbekir Höyüğü, yukarı Büyük Menderes kısmı en yoğun prehistorik yerleşmeye sahne olmuş alandır. Bu bölümde yükseltinin artması karayollarının daha sınırlı olması gibi faktörler tarih öncesi yerleşmelerin korunmasını sağlamıştır.

Prof. Seton Lloyd ve Prof. James Mellaart tarafından 1954-1959 yılları arasında Beycesultan höyüğünde Çivril kazısı yapılmıştır. Bu kazı neticesinde bölgedeki ilk yerleşimin (M.Ö 5000-1200) Kalkolitik dönemle başladığını ilk, orta ve son bronz çağlarıyla sürdürdüğünü göstermiştir. Yine bu kazılarda çok sayıda çanak çömlek, “kan sunakları” denilen içinde küçük baş hayvanların kurban edildiği yapılar, kama, keski, balta gibi aletler bulunmuştur. Ayrıca Beycesultan kazılarında bir de saray ortaya çıkarılmıştır. Sarayın üç girişi, dörtgen odaları, koridoru, konuk odası ve avlusu vardır. Saray iki katlı olup yapım tekniği

² Aşkıdıl Akarca, **Şehir ve Savunması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972, s.6

açısından tüm Ege Bölgesi için önemli bir gelişmeyi simgelemektedir. Günümüzde Beycesultan höyüğü çorak bir tepe görünümündedir.

Büyük Menderes havzasında çok sayıda höyük olmasına rağmen bunlarla henüz kazı yapılmamıştır. Höyükler çok eski yerleşim kalıntıları olduğu için bunlardan kalan kalıntılardan çok o döneme ait eşyalar müzelerde ilgi çekmektedir. Beycesultan höyüğünde de önemli yerleşim kalıntıları bulunmaktadır. Buradan çıkan eşyalar ise müzelerde turistlere sergilenmektedir.³

M.Ö 1950 yılında Menderes Havzasının üst kısmı (Denizli yöresi) Hititlerin egemenliğine geçmiştir. Havzanın orta ve alt bölümlerinde Hitit boylarının hareketleri ve kültürlerine ilişkin kesin bilgiler yoktur. Fakat Hitit yerleşmeleriyle ilgili yapılacak kazılar kültür turizminde önemli bir sayfa açacaktır. Hititlerin M.Ö 1200’lerde çöküşüyle birlikte değişik göç kümeleri Aydın’a yerleşmişlerdir. Bu göç kümeleri Yunan Yarımadası’ndaki Dor istilalarından etkilenerek Trakya’dan boğazlar yoluyla gelen Lidyalılar, Frigler ve Adalar yoluyla güneybatıdan gelen Karyalılar’dan oluşmakta idi. Ayrıca bu olaya tarihte Anadolu’ya deniz kavimlerinin göçü ismi verilmiştir.

1.2.Eski Çağ

Araştırma bölgesinde günümüze kadar en ciddi maddi kalıntısı bulunan ve tarih öncesi yerleşmelere göre çok daha gelişmiş olan dönem Klasik veya Eski Çağ Dönemidir. Bu dönemin birçok yerleşmesinde kent ve devlet iç içe geçmiş ve birbirine karışmış bir kavramdır. Bu kentlere “polis” adı verilir.⁴

Karyalılar M.Ö. XII. Yüzyılda Dolar’ın Yunanistan’a, İlliryalılar’ın Makedonya’yı istilasıyla buralardan kaçan büyük topluluklar olup, güneybatı Anadolu’nun; batı ve güneyinde Ege Denizi ile, kuzeyde Büyük Menderes ırmağı ile, Kuzeydoğuda Babadağ ile, doğuda Acıpayam ovası ile, güneydoğuda Dalaman Çayı ile sınırlanan bölüme yerleşmişlerdir.

³ Yavuz Galip Behiç, **Çivril tarihi**, Denizli Akın Mat. 1969, s.12

⁴ Tuncel, Metin, “Türkiye’de Kent yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bir Bakış”, **Coğrafya Enstitü Dergisi**, S.23, Edebiyat Fak. Matb., s.137

Büyük Menderes havzasında Karyalıların Karacasu'nun Geyre kasabasındaki *Afrodiasias* Yenice'deki Kinde kentini kurdukları, Çine'nin Araphisar köyündeki Alabanda, Demircidere köyündeki Alinda kentlerini imar ettikleri bilinmektedir. Karya Anadolu'ya ilk Helen Medeniyetinin girdiği dönemdir. Büyük Menderes havzasında Karya döneminde bulunan şehirler şunlardır: Milletos, Prien, Herakleia, Tralles, Nysa, Alinda, Alabanda ve Aphrodisias'tır.⁵

Frigler hakkında önemli bilgiler veren başta Asur çivi yazılı vesikalar olmak üzere Hitit Hiyeroglif yazısıyla yazılmış kitabeler Urartu vesikaları ve klasik Grek yazılarıdır.⁶

Frigler Dor akınları nedeniyle Anadolu'ya gelen topluluklardan biridir. Frigler'in yerleştikleri bölgeye Frigya denmiş ve bölgenin sınırları çeşitli dönemlerde çeşitlilik göstermiştir. Frigya sınırları M.Ö XI. Ve VII. yy.lar da orta Anadolu platosunun büyük bir bölümünü içermekteydi. Frigya bölgesinin çekirdeğini oluşturan asıl alan Sakarya Irmağı ve Büyük Menderes'in yukarı çığrıları arasındaki küçük bölgeyi oluşturmaktadır. VII. yy.ın ortalarında Frigya'nın Başkenti Gordion kenti idi. Kısa bir süre içinde Frigya'lılar batıda Gediz ve Menderes vadilerine kadar gelmişlerdir. Frigyalılar bu dönemde topraklarındaki bir çok kenti onardılar. Yeni kentler kurdular. Bu günkü Aydın kentinin bulunduğu Tralles'in de bu dönemde onarıldığı ileri sürülmektedir. Sultanhisar ilçesinin merkezindeki Nysa ve Tekkeköy'ün yanındaki Magnes'a da Friglerce kurulmuştur. M.Ö 8.yy'la girildiğinde batı Anadolu da İyonya, Lidya ve Karya krallıkları ile orta Anadolu'da Büyük Frigya Krallığı'nı kurmuşlardır. Frigya Krallığı Kimmerler tarafından yıkılmasından Lidya Devleti'nin hakiyetine girmiştir.⁷

M.Ö 1600 tarihinde başlayan Dor istilası 1400 yıllarına doğru çok şiddetlendi. Bütün Yunan yarımadası alt süt oldu. VII. yy.'a kadar bu karışıklık, Yunan kıtasından büyük göçlere sebep oldu. Bu göçler dehşetli bir istila

şeklinde oluyordu. Göçmenlerin bir kısmı Çanakkale Boğazından İzmir'e kadar olan kıyılarına yerleşti. Bunlar "Eoliler"dir. Bir kısmı da Karya'lılarla Eoliler arasındaki Ege kıyılarına yerleştiler. Bunlara İyonlar denir. Yeni yurtlarına da İyonya denildi.⁸ İyonlar gemici ve tüccar insanlardı. IX. Yy'ın sonunda veya VII. yy'da en önde gelen 12 İon şehri siyasi ve dini bir birlik kurmuşlardır. Yunan tarihçisi Herodotos bu şehirleri şöyle sayıyor; Milletos, Mius, Priene, Efesos, Kolofon, Lebedos, Teos, Klazomenai, Fokeia, Samos, Khios, Eritrai. Bu şehirlerin ilk üçü (Milet, Prien, Mius) Büyük Menderes havzasında ve Karya sınırları içerisinde kalmakta ve diğer altı şehir ise Lidya sınırları içinde kalmaktadır. Birliğin merkezi Samsun Dağının Kuzeyinde Panionion kentiydi. Birliğin kuruluşundan önce burada diğer İon şehirlerinin tahrip ettiği Melia şehri vardı. Eski Milet'in yanında kurdukları Milet'i çok mükemmel bir sahil şehri haline getirdiler. O zaman Milet deniz kenarında idi. Asıl Milet'in kuruluş tarihi çok eskidir. Bu şehir Hititler devrinde kurulduğu tahmin edilmektedir. Milet İon'lardan önce Karya arazisinde içinde idi. Rum tarihçilere göre Milet'e daha önce "Leleceis" denirdi. Bu "Lelegler" beldesi demektir. Lelegler Etiler'den bir boy olan Palasglar'a mensupturlar. Nitekim Söke'nin bütün Güney ve Doğu taraflarına "Lelesya" denirdi. Karacasu'da bulunan Afrodiasias'ın eski ismi Lelogos'dur.⁹

Daha sonraları Lidya kıyıları İzmir'den Milet'e değin İon'ların eline geçti. Böylece İon'lar Ege'de büyük bir siyasal, birlik oluşturdular. Aynı zamanda bu dönemde Efes İon'ların merkezidir. Lidya'lılar Dor akınlarının yol açtığı Ege göçleri ile Anadolu'ya gelen ve uzun yıllar Frigya'lıların egemenliği altında kalmışlardır. Frigya'lıların Kimmer istilaları sonucu etkinliklerini yitirmesi ile bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Anadolu'daki Lidya bölgesi güneyde Karia ve Büyük Menderes ırmağı ile ayrılır. Doğuda bu günkü Uşak kentine kadar uzanır ve Uşak ilinin batı yarımını içine alır; Kuzeydoğu sınırı, aşağı yukarı, bu günkü Kütahya İlinin Güneybatı sınırındır. O

⁵ Brwster ,H. , **Classical Anatoli**, London – New York, I.B.Tourist- Co Ltd. Pub 1991 s.39.

⁶ Memiş ,Ekrem , **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Konya 1989, s.87

⁷ Mansel , **Ege ve Yunan Tarihi**, s.15

⁸ Gökbel A. , Şölen, H, **Aydın İli Tarihi**, Aydın, 1936, s.27.

⁹ Akarca, Aşkıldil, **Şehir ve Savunması**, s.9.

yörede ve Kütahya sınırı içinde kalan Simav ile Gediz Frigya'da kalır. Bu sınırlar içerisinde batı Anadolu'da Lidya'nın merkezi Sardes idi. Hitit dilinde ise Asya anlamına gelen "Asuvan" kenti idi.¹⁰

Krezus zamanında bütün İon beldeleri Lidya'lılara itaat etti. İon'lara ait Aydın Çevresinde Lidya'nın eline geçti. Böylece Kersuz; Frigya, Misya, Karya, Paflegonya ve İonya'nın kralı oldu. Sard en önemli bir merkez haline aldı. Bu dönemde Lidya'da bir çok yollar ve kervansaraylar kurulmuştur. Efesten, Orta Anadolu'ya Kilikya ve Suriye'den geçtikten sonra İran içlerine dek uzanan, aynı zaman da bir tali yola Sinop üzerinden Karadeniz'e de bağlanan ünlü "Kral Yolu'nun önemli kolları geçmiştir. Bu ticaret yolları ülkenin önemini bir kat daha artırmış oldu. Ayrıca Lidya Krallığı'nda, Giges alış veriş hızlandırmak için altın ve gümüşten yapılmış paraları Dünyada ilk kez kullanıldı.¹¹

Lidya krallığı çeşitli doğu etkinliklerinin birleştiği bir kültürün etkisi ile ortaya çıkmıştır Lidya Krallığı İran'da kurulan Pers devletinin Anadolu'ya gelmesiyle son buldu. Pers'ler Lidya'lılardan sonra araştırma bölgesine hakim olmuşlardır. Med Kralı Astiyağ torunu II. Karus tarafından düşürülünce, Lidya'da korku başladı. Çünkü Astiyağ'la Kerezus sıkı dost ve akraba olmuşlardı. Kerezus Med'lerin devrilerine yerine bir Pers devleti kurulmasını hoş görmedi ve Lidya Kralı Kerezus savaşa karar verdi. Lidya Kralını Perslerle savaştan vazgeçmedi. M.Ö 546 yılında Lidya Persler karşısında mağlup olup ve Sard düştü. Lidya devletinin Büyük Menderes nehrinin sağına düşen kısmı Pers İmparatorluğunun egemenliğine geçti. İran İmparatorluğu yönetimi Satraplık'larla idare ediliyordu (bir nevi valilik). Satraplık'ların görevi vergi almak, adaleti sağlamaktır.

Lidya devleti, ortadan kalktıktan sonra İonya'da genel bir korku başladı. II. Karus daha önce buralara Lidya'lılarla ittifaktan vazgeçilmesini, Lidya'lılara asker verilmesini teklif etmiş fakat kabul ettirememişti. Şimdi II. Karus bunun intikamını alacaktı. Nitekim İon'ların teklif ettikleri ittifakı reddetti ve

İon'luların üzerine generallerinden "Mezarisi" gönderdi. İon'yahılar aralarında derhal konfederasyon yaptılar. Milet, yeni 'efendi' yani İran'la hususi bir anlaşma akdetmişti. Şehir kendi haline bırakılıyor, fakat siyasi işleri İran kontrol ediyordu Prien İranlıların egemenliği altına geçti, şehir talan edildi ve ahalisi esir edildi. Tralles, Menderes Magnesiası daha evvel Satraplık'lara tabi olmuşlardı. Nysa'lılar İran'a gümüş bir tepsi üzerinde taze incir sunarak teslim olmuşlardı.¹²

İran İmparatoru Krezus M.Ö 529 yılında öldü. İran'da iç karışıklıklar oldu, bir süre İyon şehirleri rahat bir nefes aldı. Fakat I. Doryüs M.Ö 521'de tahta çıkınca İran İmparatorluğu toparlandı ve İyonya üzerindeki baskı tekrar arttı. Doryüs'ün Akdeniz'e gönderdiği istila ordusu yakan yıkan bir hızla etrafı kasıp kavuruyordu.

Milet Yunanistan'dan aldığı ilhamla ayaklandı. Şehrin ileri gelenlerinden Aristogoros halkı İranlılarla savaştırmak için propaganda yapıyordu. Neticede Miletli İranlıların Anadolu'daki merkezlerine Sard üzerinde yürüdüler. Burayı yağma ettiler. Doryüs bunu haber alınca Milet'e karşı dehşetli bir hazırlık yaptı. Bütün İran generalleri Milet önüne geldiler. Lesbos, Foça, Prien, Teos, Miyonte, Eritre şehirlerinin bütün deniz kuvvetleri Milet'e toplandılar. İran Donanması, şimdi kara içine giren ve bir küçük tepe halinde görülen, o zaman bir ada olan Milet'in önündeki Lade yanında birikti. Tarihte "Lade Muharebesi" denilen büyük savaş budur. Doryüs'ün donanmasına Fenikeliler, Kıbrıs, Kilikya ve Mısır gemileri de yardım ediyordu. Altı yıl gibi uzun süren bir savaştan sonra Milet İranlıların eline geçti. Milet baştanbaşa tahrip edildi, ahalisi Dicle civarındaki Sus şehrine sürüldü ve burada iskan ettirildi.¹³

Makedonyalı Büyük İskender Dönemi
M.Ö 334'de Çanakkale Boğazından Anadolu'ya geçen Makedonya Kralı Filip'in oğlu İskender Anadolu'da yaygın bir egemenlik kuran Pers ordusunu Granik Çayı (Biga Çayı) yakınlarında mağlup etmesi ile başlar. Daha sonra İranlıların Anadolu'daki merkezleri olan

¹⁰ Memiş, **Anadolu'nun tarihi coğrafyası**, s.106.

¹¹ Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi**, s.175

¹² Sartiaux,F. ,M Rahmi, **Küçük Asya'da Ölmüş Şehirler**, İzmir, 1931 s.4.

¹³ Gökbel, Şölen, **Aydın İli Tarihi**, s.35.

Sard düştü. Efes hiçbir direnç göstermeden İskender'e teslim oldu. Menderes Magnesiası halkı İskender'e teslim olduğunu açıkladı. Milet, İran askerlerinin teşviki ile nispeten bir direnme göstermiş olsa da sonuçta İskender'in ordusuna teslim oldu. Menderes havzasındaki diğer şehirler de İskender'in egemenliği altına girdi ve M.ö 546-333 yılları arasında süren İran egemenliği birip, İskender devri başlamış oldu.

İskenderin M.Ö 323'te ölmesiyle kardeşi Filib iktidara geldi. Çok geçmeden o da öldü. İskenderin oğlu Küçük İskender Ege zamanında bir süre generallerin katkısıyla devletin gücü ve siyasal birliği korundu; ancak genç Kral Ege'nin de ölmesiyle General Antigonas kendini kral ilan etti ve diğer generallerle iktidar savaşları başladı. Frigya'da İpson(bugünkü Afyon sınırları içerisinde, "Beş Krallar Savaş Alanı" olarak bilinir) dolaylarında yapılan savaşta Antigonos'un öldürülmesiyle imparatorluk parçalandı (M.Ö 301).¹⁴

Selevkos ve Bergama Krallıklar Dönemi, İskender'in ölümünden sonra M.Ö 281'de başlar. Menderes havzasının en büyük şehri olan Denizli'nin tarihsel gelişimindeki ilk yapılaşması bu dönemde başlamıştır. Selevkos Kralı II.Antiohos tarafından kurulmuş olan şehre karısı Laodike'in adı verilmiştir. (M.Ö 266-261). Laodikya Küçük Asya'nın en zengin sitelerinden biriydi. Şehir merkezi vaziyetinden dolayı civarındaki şehirlerin ticaret ve banka muamelelerinin merkezi oldu. Meşhur Roma'lı (Çiçero) burada çekini nakde tahvil arzusunda olduğunu ailesine yazdığı bir mektupta bildirmektedir.¹⁵ Bu dönemin en önemli kenti Hierapolis M.Ö.II. yüzyılda Bergama Krallığının bir şehri olarak biliniyor fakat belki de Selevkos'ların kurduğu bir kentin yerinde kurulmuştur.

İskender'in ölümünden sonra, bıraktığı geniş ülke içinde bir de **Bergama Prensligi** vardı. Selevkos Kralı II.Antiohos harekete geçerek ataları I.Selevkos zamanındaki eski sınırları tekrar sahiplenmek üzere Anadolu ve Trakya üzerine yürüdü. Fakat izlediği emperyalist siyaset yüzünden yalnız Bergama Kralı II. Evmenos değil Roma'nın da muhalefeti ile karşılaştı. Yapılan savaşlar neticesinde;

Bergama Kralı II.Evmenos'un galibiyeti sonunda II.Antiohos yenildi. Barış Antlaşması Apomenya'da yapıldı (M.Ö 188). Antlaşmaya göre Torosların kuzeyindeki Suriye Krallığı'nın tüm toprakları Bergama Krallığı'na verildi.¹⁶ Böylece Büyük Menderes havzası da Bergama Krallığı'nın egemenliği altına girmiş oldu (M.Ö. 188). II.Attolos zamanında (M.Ö. 159) Bergama Krallığı, ilim, kültür ve sanat alanında altın çağını yaşamıştır.

Roma dönemi, Romalı Scipios kardeşler M.Ö 190'da İliya, Makedonya, Trakya üzerinden Gelibolu Yarımadası'na gelmesiyle başlar. Bu dönemde Büyük Menderes havzası Selevkoslar egemenliği altında bulunuyordu. Romalılar Magnesia (Sipilos) Muharebesiyle Selevkoslarla karşı karşıya geldiler. III.Antiohos'un ordusu Asya, Anadolu, İran ve hatta Hint kavimlerinden oluşuyordu.¹⁷ III.Antiohos birlikleriyle Roma ordusu Manisa'da Sipilos Dağı önlerinde karşılaştı. Ağır bir yenilgiye uğrayan III.Antiohos yapılan silah bırakma antlaşmasına göre Avrupa'daki topraklarından vazgeçiyordu. Daha sonra Romalı konsül ve komutan Manlius, İç Anadolu'dan Milyas ve Palfilya'ya kadar ilerledi. Sonunda Selevkoslar Toroslara dek bütün Anadolu'yu boşalttılar.

Roma'nın Küçük Asya üzerinde siyasi etkinliği Bergama topraklarının Roma'ya katılmasıyla yeni bir boyut kazandı. Roma Anadolu toprakları üzerinde Asya Eyaletini kurdu (M.Ö 133). Ve eyalet toprakları Misya, Lidya, Karya ile Frigya'nın bir kısmını kapsamaktaydı.¹⁸

Büyük Menderes havzası Roma İmparatorluğunun içerisinde Anadolu'nun diğer yerlerinden daha önce yer almış ve havza uzun süre Roma İmparatorluğunun egemenliği altında bulunmuştur. Bu bakımdan havzada bulunan eski kültüre ait maddi kültür belgelerinin büyük bir kısmı Roma dönemine aittir.

Büyük Menderes Havzasında Karya bölge ismi olarak önemli yer tutmaktadır. Kültür turizminin en önemli kentleri de Karya döneminde varlığı bilinen kentlerdir. Bunlar;

¹⁴ Mansel, **Ege Yunan Tarihi**, s.466.

¹⁵ Akça, Akçakoca, F. , **Laodikya**, Denizli, 1937, s.14

¹⁶ Mansel, **Ege Yunan Tarihi**, s.483.

¹⁷ Demircioğlu, H. **Roma Tarihi**, Ankara, Türk Tarihi Kurumu Yay., 1993, s.337

¹⁸ Özsait, M. **Hellenist Ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi**, İstanbul, 1985, s.70.

Miletos, Priene, Aphrodisias kentleridir. Kültür turizminde çok ilgi gören Hierapolis'i ise Bergama Kralının kurduğu sanılıyor. Kentler en parlak dönemini Roma döneminde yaşamıştır. Turizmde en çok gezilen kentlerin (Miletos, Priene, Aphrodisias, Hierapolis) kalıntıları Roma Dönemine aittir. Bununla birlikte inceleme alanında kültür turizmine konu olabilecek çok sayıda kent kalıntıları bulunmaktadır. Bu kentler; Attuda, Tripolis, Laodikya, Nysa, Tralles, Myus, M.Magnesiası, Herakleia, Alinda, Alabanda ve Gerga başlıcalarıdır.

1.3. Ortaçağ

Türkiye'deki ortaçağ kentleri birbirinden tamamen farklı kültürlerin aynası olarak; Bizans dönemi kentleri ve Selçuklu dönemi kentleri olarak iki grupta ele alınabilir. Araştırma bölgesinin orta ve Aşağı Büyük Menderes yöresinde Selçuklu dönemi yerine Beylikler dönemi yapıları dikkati çekmektedir.

1.3.1. Bizans Dönemi

Roma İmparatoru Theodos bu kadar büyük İmparatorluğun bir kişi tarafından idare edilemeyeceğine inandı. Ölümünden evvel imparatorluğu Doğu ve Batı İmparatorlukları diye ikiye ayırdı, Doğu İlirya, Trakya, Asya ve Mısır eyaletlerini kapsıyordu. Büyük Menderes havzası Doğu İmparatorluğu'nda (Bizans İmparatorluğu) Asya eyaleti içerisinde kaldı. Bizans dönemi kenti genellikle Roma döneminde gelen ilkçağ kent geleneğinin sürdürmüştür. Zira Bizans kentleri genellikle bir ilkçağ kentinin yerini almıştır. Fakat yeni bazı ilaveler yapılmış ve bazı değişiklikler uygulanmıştır. Örneğin ilkçağ kentlerindeki mabet (tapınak) yerine kilise, direkli cadde yerine dar bir sokak geçmiştir. Bizans kentinin etrafında bir sur vardır. Bir diğer özellikte büyük kentlerin birer hipodromu bulunmasıdır. Bizans kentlerindeki hipodrom, ilkçağ kentindeki tiyatronun yerini almıştır.¹⁹

Araştırma bölgesinde bulunan Milet, Priene, M.Magnesiası, Aphrodisias, Hierapolis gibi önemli antik yerleşmelerin tamamının belli bir kesimlerinde Bizans döneminin damgasını taşımaktadır. Hatta bir çok antik

yerleşmede Bizans döneminde Yapılan bina ve surlarda Helenistik ve Roma döneminde kalma yapı taşları kullanılmıştır. Bunun en güzel örneğini M.Magnesiasını tam ortadan bölen sur duvarlarında eski tapınak sütunları ve taşlarının kullanılması oluşturmaktadır.

1.3.2. Selçuklular Dönemi

Anadolu'nun Türkler tarafından fethinden sonra tamamen farklı bir kent tipi ortaya çıkmıştır. Türkler Müslüman oldukları için eskiden "İklim-i Rum" ya da "Diyarı Rum" denen ülke, hızlı bir şekilde bir Türk-İslam ülkesi haline aldı. Böylece Anadolu'da köklü bir kültürel değişiklik meydana gelmiştir. Coğrafi faktörlerin sürekliliği karşısında her ne kadar bir benzerlik olacağı inkar edilmese de, tamamen bir kültürün eseri olan bu dönem kentlerin kendine has karakterleri bulunacağı da muhakkaktır.

Türkler, Anadolu'ya geldikleri zaman, bu ülke kentleri genellikle harap ve eski önemini kaybetmiş vaziyette bulmuşlardı. Türkler bu yarı harap vaziyette buldukları kentleri imar edip kendi damgalarını vurdukları gibi yeniden bazı kentlerde kurmuşlardır. Araştırma bölgesinde bulunan Denizli'nin eski yeri Laodikya (Eskihisar) olmasına karşın Selçuklular bu şehri Denizli'nin nüvesini oluşturan kale içi mevki ve çevresine kurmuşlardır.

Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Bizans İmparatorluğuna karşı kesin zafer olan Malazgirt Savaşı ile Anadolu için hazırlanmış olan Türk yurdu olma olayı ve Bizans'ın son çırpınılarının netice vermeyeceği anlaşılmıştır.²⁰ Malazgirt'ten sonra Selçuklular Anadolu'ya yayılırken İzmir'i alıp Ege Adalarından bazalarına kuvvetler gönderen Çaka Bey'in Ege bölgesinde kısa bir süre de olsa egemenlik kurduğu bilinmektedir. Denizli bölgesi ise ilk defa (1094) yılında I.Kılıç Aslan zamanında Türklerin eline geçti.²¹ Selçuklular dönemi Büyük Menderes havzasının sadece yukarı kısmında yaşanmıştır. Havzanın orta ve aşağı yörelerinde bu dönemde beylikler hakimiyeti yaşanmıştır.

²⁰ Turan, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, Turan Neşriyat, 1971, s.65.

²¹ Akça, Akçakoca, F., **Denizli Tarihi**, Denizli, 1945, s.15.

¹⁹ Tuncel, A.y., s145.

Ancak Büyük Menderes havzası Haçlı savaşlarının etkisiyle XI yy'ın sonlarından itibaren yaklaşık 200 yıl Bizans-Türk mücadelesine sahne olmuştur. Bu dönemde araştırma alanında en büyük mücadele Myriokephalan'da meydana gelmiştir. Bizans Ordusu Denizli'den çıkarak B.Menderes yakınlarında Roma ve oradan da 'Myriokephalon' denilen dar ve sarp bir vadiye girdi ve Sybrize denilen çıkış yerinde Sultanın (I.Kılıç Aslan) kurduğu pusuya düştü. Böylece Kılıç Arslan planında muvaffak olarak büyük Bizans Ordusunu 1176'da mağlup etti. Büyük Menderes havzasında Bizans-Selçuklu mücadelesi beylikler dönemi ile devam etmiştir. İnceleme alanında Selçuklular kenti olarak adlandırılabilir bir kent bulunmamaktadır. Fakat bu döneme ait tek başına bulunan yerler bulunmaktadır. Kültür turizmine konu olabilecek eserler; Akhan Kervansarayını ve Hanabat (Çardak) Kervansarayı'dır. Tarihi olay ve mekanlardan is Miryokefelon savaş alanı henüz kültür turizmine açılmamıştır. Fakat günümüzde savaş alanının yeri ile ilgili tarihçiler arasında önemli tartışmalar söz konusudur. Savaş yeri ile ilgili bazı tarihçiler (Ramsay, Niketaş, Baykara) savaş yerinin Kumandalı (Isparta İli Yalvaç ilçesinin bir kasabası) mevki olduğunda hem fikirdirler. Savaş yerinin Çivril'in Dizbey Mevkii olduğunu söyleyenler olsa da bu zayıf bir ihtimal olarak düşünüldüğünden buranın "Miryokefelon Savaş Alanı" olarak açılması düşünülmüştür.

1.3.3.Beylikler Dönemi

Beylikler dönemi eserleri aşağı ve orta Büyük Menderes yöresinde çok seyrek bir şekilde günümüze kadar gelebilmişlerdir. Bu eserler Selçuklu eserlerinde olduğu gibi Roma ve Bizans eserlerinden kesin hatlarıyla ayrılırlar. B.Menderes havzasına ilk hakim olan beylik, önceleri bir Türk aşireti olan Germiyanogullarıdır. Germiyan Beyliği Yakup bin Alişar kurmuştur. Yakup Bey Batı Anadolu'ya Ege Denizine doğru hudutlarını genişletmek üzere kendi Subaşı'sı yani ordusunun kumandanı Aydın Oğlu Mehmet Bey'i sevk ederek Birgi merkez olmak üzere İzmir ve havalesinin istilasına teşebbüs etmiş ve bu suretle Aydın Oğlu Mehmet Bey, Aydın Oğulları Beyliğini kurmuştur.

Germiyanogullarına bağlı kumandalar Karesi, Saruhan ve Aydın yörelerine yönelmeden önce, Menteşe Beyliği eski Karya ile B.Menderes boylarında bir kısmına hakimdi. Daha 1280-1282 tarihlerinde Aydın (Tralles) ve Sultanhisar Oğullarının yeni beyi Sasa Beyle Aydın Oğulları Mehmet Bey arasında anlaşmazlık çıkmış ve neticesinde Aydın ve çevresinde Aydın Oğulları hakimiyeti başlamıştır. Ayrıca denizcilikte en ileri olan kıyı beyi Aydın Oğullarıdır.²²

Denizli ve çevresi coğrafi konumu ve önemli bir yol kavşağında bulunmasından dolayı Beylikler döneminde birbirine çok yakın beyliklerin hakimiyeti altında bulunmuştur. Denizli çevresinde şimdiki Denizli Vilayeti arazisinin pek cüzi bir kısmını kapsayan ve sonradan İnaçoğulları diye isimlendirdiğimiz bir beylik mevcut bulunuyordu. XIV. yy başlarında şimdiki Denizli Vilayeti topraklarının kuzeyi Germiyan Oğulların, güneydoğusu Hamit Oğullarının güneybatısı bu tarihlerde bir ara var olan Tavas Beyliğinin hakimiyetindeydi.²³ İnceleme alanında Beylikler Dönemine ait yazıtlar bulunmaktadır. Havzada Beylikler Döneminin harabeleri içinde bulunan İlyasbey Camii ve Külliyesi, Eski Çine'de bulunan Eski Çine Ahmet Gazi Camii, yine Eski Çine Ahi İbrahim Türbesi, havzada bulunan kültür turizmine konu olabilecek beylikler dönemi eserleridir.

1.4.Yakınçağ

1.4.1.Osmanlı Dönemi

Büyük Menderes havzasının orta ve aşağı bölümleri XIV. yy da Yıldırım Bayezit'in Anadolu Beylikleri üzerine yaptığı seferler sırasında Osmanlı yönetimine girdi. Aydın oğulları Osmanlı yönetimine girdikten sonra Aydın Oğullarının bu topraklarda yeniden egemenlik kurma çabaları söz konusu olmamış bu karışıklıklardan sonra XV.yy dan itibaren Osmanlı egemenliği tam bir düzen içinde, işlemeye başlamış bu yöre önemli bir kültür sanat merkezi haline gelmişti.

Büyük Menderes havzasının üst bölümü ise Germiyan Oğullarının son beyi Yakup Bey,

²² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s104.

²³ Baykara, T. *Denizli Tarihi*, s.39.

ölümünden önce Beyliğin topraklarını Osmanlı Sultanı II.Murat'a sözlü olarak vasiyetle bıraktı ve böylece 1429'da Germiyan Oğlu Topraklarıyla birlikte denizli kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girdi.²⁴ Böylece B. Menderes havzası yaklaşık 500 yıl Osmanlı Devletinin egemenliği altında kaldı. Osmanlı Devleti bölgede çok uzun süre kalıp havzadaki birçok şehrin kuruluş temellerinin atıldığı bir dönem olmasına karşılık, günümüze ulaşabilmiş eserler çok az sayıda olduğu söylenebilir. Bu dönemden kalma tarihi eserlerin çok azının günümüze ulaşabilmiş olmalarının iki önemli sebebi vardır. Bunlar doğal afetler ve kurtuluş savaşı yıllarındaki beşeri tahribattır. Kurtuluş Savaşında Yunanlılar 27 Mayıs 1919 yılında Aydın ve çevresini işgal etmişler ve 7 Eylül 1922'de Aydın ve çevresinde çekilmek zorunda kalmışlardır. Yaklaşık üç yıllık işgal süresi boyunca Yunanlılar bölgeyi terk ederken bir çok yerleşim birimini ve tarihi eserleri ateşe vererek bölgeyi terk etmişlerdir. Bu esnada Büyük Menderes havzasında bulunan Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı eserleri çok zarar görmüşlerdir.

Büyük Menderes havzasının bu günde vilayet olan Aydın ve Denizli'nin Osmanlı idare mekanizması içindeki durumları önemini daima muhafaza etmiştir. Osmanlı Devletinde yerleşim birimlerinde idari mekanizma il, sancak ve eyaletlere ayrılmıştır. Eyaletler Anadolu Beylerbeyi ve Rumeli Beylerbeyi olmak üzere ikiye ayrılır. Anadolu Beylerbeyinin merkezi Ankara iken Fatih Sultan Mehmet zamanında 1461'de Kütahya'ya kaldırılmıştır. Bu dönemde Aydın Sancağı Kütahya Beylerbeyine bağlıydı. Aydın vilayetinin her ne kadar merkezi İzmir şehriyse de vaktiyle Aydın şehri bu kıtanın makro hükümeti ve en mühim şehri bulunmuş olduğundan vilayet bu ad ile alınmaktadır. Aydın vilayetinin 1913 yılındaki sancakları; İzmir, Saruhan veya Magnesia, Aydın, Menteşe veya Muğla ve Denizli adlarıyla beş adet sancağa ayrılır. Denizli sancağı vilayetin orta kısmının doğu ciheti olup Büyük Menderes Nehrinin orta kısmı ile kollarından

Çürüksu havzasından ibarettir.²⁵ Böylece Aydın daha 1913 yılına kadar önemli bir idari fonksiyonu olan bir merkez olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı döneminde kurulup gelişen yerleşmeler Yakınçağ yerleşmeleri olarak ele alınır. Osmanlı kentlerinde çarşı ve Pazar ortada bulunmakta konutlar da bunun etrafında sıralanmaktaydı. Sokaklar çarşı doğrultusunda açılır, çarşının orta yerinde de kıymetli eşyaların satış yeri olan bedesten bulunurdu. Arazinin elverişliliği nispeten çarşı çukur yerde evler de birinin manzarasını engellemeyecek biçimde yamaçlara yerleşirdi. Kentin muhtelif kesimlerinde cami bulunmakla beraber, kentin en önemli cami (Ulucami) daima kentin merkezinde bulunurdu.²⁶ Araştırma bölgesinde bulunan şehirlerin bir çoğunun nüvesi Osmanlı döneminde şekillenmiş olmasına rağmen şehirlerin bu döneme ait tarihi dokuları bozulmuştur. Fakat genellikle şehirlerin merkezlerini belirten bir çok cami restore edilerek veya yerine yenisi yapılarak günümüze kadar gelebilmiştir. Bu duruma örnek Denizli Ulu Cami (restore edilememiş), Nazilli eski-yeni (Yahya Paşa Cami), Aydın merkezde bulunan birçok cami ve Söke İlyas Ağa Camii gibi yapılar söz konusu şehirlerin kuruluş nüvesini göstermektedir.

1.4.2.Cumhuriyet Dönemi

1923 yılında kurulan cumhuriyetle birlikte memleketimizin kentleri hızlı bir gelişmeye uğramış hem sokakları genişletmiş hem de nüfusları arttırmıştır. B. Menderes havzası da hızlı şehirleşme ve yerleşme faaliyetlerine sahne olmuştur. Bu dönemde meydana gelen hızlı şehirleşme Aydın, Nazilli, Söke, Denizli ve Buldan gibi şehirlerin tarihi dokusuna zarar vermiştir. Bunun yanında bazı küçük yerleşim birimleri antik yerleşmeler üzerine kurulmuştur. Bu yerleşmelere örnek, Araphisar köyü Alabanda antik şehri üzerinde, Kapıkırı köyü Herakleia üzerinde, Hisar köyü Attuda antik kenti üzerinde yer almaktadır. Geyre köyü Aphrodisias üzerinde, Balat köyü ise Milet

²⁴ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.51.

²⁵Özey, Ramazan "Adalar Denizi Sahilinde Bir Osmanlı Vilayeti; 1913'te Aydın", *Marmara Coğrafya Dergisi*, İstanbul, Sayı:2, s.51.

²⁶ Tuncel, A.y. s.149-150

üzerinden birkaç kilometre uzağa taşınmışlardır. Böylece cumhuriyet döneminde hızlı yerleşme hareketlerinin olması havzadaki tarihi şehir ve kasabaların tarihi dokularına ve antik yerleşmelere zarar vermiştir. Aşağı Büyük Menderes yöresinde kıyı kentlerinde kültürel gelişim Bizans ve Osmanlı dönemlerinde Büyük Menderes nehri sebebiyle Ege Denizin de meydana gelen hızlı kıyı değişiminden olumsuz etkilenmiştir. Cumhuriyet döneminin son çeyreğinde yapılan, bataklık kurutma çalışmaları ve ulaşım şartlarının iyileştirilmesi neticesinde yörede sosyo-ekonomik faaliyet yeniden canlanmıştır. Cumhuriyet Döneminde gelişen şehirler, şehir turizmine konu olmaktadır. Bu şehirler; Aydın ve Denizli'dir.

SONUÇ

Büyük Menderes havzası coğrafi konum bu kısmından Anadolu'nun önemli bir yerinde bulunmaktadır. Anadolu'nun Dünya üzerinde coğrafi konumunun önemi düşünüldüğünde; araştırma bölgesinin kültürel şartları, Anadolu ve yakın çevresi için genel sonuçlara varılmasında ideal bir mekandır. Araştırma bölgesi kronolojik sıra ile Hitit, Lidya, Frigya, Pers, Yunan, Roma Bizans ve Türk egemenliği altında kalmıştır.

Araştırma alanında yerleşme kalkolitik döneme kadar dayanmakla beraber çok fazla araştırma yapılmamıştır. Bu konuda en kesin bilgiler Beycesultan Höyüğünde ulaşılmıştır.

Araştırma alanında zengin bir kültürel geçmiş olmasına rağmen ören turizmi konusu içinde en önemli kalıntı Roma dönemine aittir.

Ülkemiz ve bölgenin kültür turizmine konu olabilmesi için somut ve somut olmayan kültür turizmi envanteri ayrıntılı bir biçimde çıkarılmalıdır.

Araştırma alanında tarihi dönemlerin ele alınması, yörenin kültürel miras açısından çok daha zengin olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada bölge tarihi dönemlerin açısından ele alınması, bundan sonra yapılacak kültür turizmi çalışanlarına ışık tutması amaçlanmıştır. Ülkemiz turizmde yaz aylarında kıyı turizmine bağlı olarak yoğunluk yaşanmaktadır. Ülkemiz coğrafi şartlarında kültür turizmi yılın 12 ayında da yapılabilir. Yılın tüm aylarında turizm faaliyetlerinin devam

etmesi için kış ve bahar aylarında kültür turizmi daha çok teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ramsay, W. M.** , Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası , Çev. M. Pektaş, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi , 1960, s.23.
- AKARCA, Aşkıldil** , Şehir ve Savunması ,Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972, s.6
- YAVUZ, Galip Behiç** , Çivril tarihi, Denizli Akın Mat. 1969, s.12
- TUNCEL, Metin** , "Türkiye'de Kent Yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bir Bakış" , Coğrafya Enstitü Dergisi, S.23 , Edebiyat Fak. Matb., s.137
- BRWSTER, H.** , Classical Anatoli, London – New York, I.B.Tourist- Co Ltd. Pub 1991 s.39.
- MEMİŞ, Ekrem** , Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Konya 1989, s.87
- GÖKBEL, A.** , ŞÖLEN H, , Aydın İli Tarihi, Aydın, 1936, s.27.
- AKARCA, Aşkıldil** , Şehir ve Savunması, s.9. Memiş, Anadolu'nun tarihi coğrafyası, s.106.
- Mansel, Ege ve Yunan Tarihi**, s.175
- SARTIAUX, F., M Rahmi**, Küçük Asya'da Ölmüş Şehirler, İzmir, 1931 s.4.
- GÖKBEL, ŞÖLEN**, Aydın İli Tarihi, s.35.
- AKÇA** , Akçakoca, F. , Laodikya, Denizli, 1937, s.14
- DEMİRCİOĞLU, H.** , Roma Tarihi, Ankara, Türk Tarihi Kurumu Yay., 1993, s.337
- ÖZSAİT** , M. , Hellenist Ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi, İstanbul, 1985, s.70.
- TURAN, Osman** , Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, Turan Neşriyat, 1971, s.65.
- AKÇA, Akçakoca, F.** , Denizli Tarihi, Denizli, 1945, s.15.
- BAYKARA, T.** , Denizli Tarihi, s.39.
- Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.51.
- ÖZEY** , Ramazan , "Adalar Denizi Sahilinde Bir Osmanlı Vilayeti; 1913'te Aydın", Marmara Coğrafya Dergisi, İstanbul, Sayı:2, s.51.